

Podkast Konteksti

“Plafon od stakla” je zagreban. Šta sad?

U 13 godina koliko je prošlo od proglašenja nezavisnosti Kosova, Vjosa Osmani je peta po redu osoba izabrana na funkciju predsjednika/ce zemlje. Tridesetosmogodišnja pravnica ujedno je i druga žena na toj dužnosti, i to nakon Atifete Jahjage — čiji je mandat trajao od 2011. do 2016. godine.

Za Osmani je 4. aprila glasalo 71 od ukupno 82 zastupnika/ca prisutnih na zasjedanju Skupštine Kosova, koja broji 120 zastupničkih mjesta. Na prethodno održanim vanrednim parlamentarnim izborima predsjednica je osvojila najveći broj glasova od svih kandidata/kinja u historiji Kosova: 300 756 pojedinačnih glasova.

Taj rezultat je za preko 100 000 glasova veći od prethodnog rekorda, koji je 2019. godine s osvojenih 183 868 glasova postavio Albin Kurti. Radi konteksta vrijedi spomenuti i to da je Osmani na prošlim izborima lično dobila više glasova nego PDK i LDK zajedno.

Pored predsjedništva, rekordna stopa zastupljenosti rodova zabilježena je i u Skupštini. Tako će prvi put više od jedne trećine od ukupno 120 zastupnika/ca biti žene, tj. njih ukupno 43.

Ukupno 35 novih zastupnica izabrano je bez pribjegavanja rodnoj kvoti od 30%, što je također rekord. Ipak, mimo spomenutih uspjeha političarki, političke stranke i dalje žele poštivati Zakon o ravnopravnosti spolova, koji nalaže jednaku zastupljenost rodova na izbornim listama. Usto se kabinet nove vlade sastoji od 30% žena te je tako zastupljenost rodova i u izvršnoj vlasti veća u odnosu na sve prethodne sazive vlade.

Izjava o ograničenju odgovornosti

Ovaj podkast je pripremljen u okviru projekta “Human Rightivism”, koji finansira Švedska agencija za međunarodni razvoj i saradnju (SIDA), a preko svog programa “Human Rightivism” realizuje Fond za razvoj zajednice. Stavovi izneseni u podkastu nužno ne odražavaju stavove Švedske agencije za međunarodni razvoj i saradnju.

“Plafon od stakla” je zagreban. Šta dalje?

D: Zdravo i dobrodošli u Kontekst! Ja sam Dafina Halili, a u današnjoj epizodi razgovarat ćemo o zastupljenosti rodova u politici i procesima odlučivanja — budući da je na proteklim izborima

K2.0

zabilježen rekordan porast stope zastupljenosti rodova u toj sferi — te o tome kako ista može doprinijeti u borbi za ravnopravnost i socijalnu pravdu. Da li trenutni nivo zastupljenosti rodova u politici može utjecati na promjene i društvene pokrete? Koliko u političkom diskursu ima prostora za feminizam i u kojoj mjeri potonji može biti pretvoren u feminističke javne politike? Kako bismo detaljnije razmotrili sve te stavke, razgovarat ćemo s Besnikom Pulom, docentom na Fakultetu političkih nauka Univerziteta Virginia Tech, SAD, kao i s Besom Luci, glavnom i odgovornom urednicom Kosova 2.0. Besa, Besnik, zdravo i dobrodošli u Kontekst!

BL: Hvala, Dafina!

BP: Hvala.

D: Minimalni nivo zastupljenosti žena u Skupštini od 2000. godine se zadovoljava putem rodne kvote koja im osigurava 30% zastupničkih mjesta, čime je muškarcima praktično zagarantovano preostalih 70% mjesta u Skupštini. Iako se uspješnost rodne kvote često dovodi u pitanje, do sada je bilo dovoljno slučajeva u kojima su žene imenovane za zastupnice upravo zahvaljujući tom mehanizmu. Ipak, žene su postajale skupštinske zastupnice i bez rodne kvote, što se pokazalo najevidentnijim na parlamentarnim izborima održanim 2017. godine. Na izborima održanim u februaru ove godine uslijedila je prekretnica u ravnopravnoj političkoj zastupljenosti rodova na Kosovu.

U 13 godina koliko je prošlo od proglašenja nezavisnosti Kosova, Vjosa Osmani je peta po redu osoba izabrana na funkciju predsjednika/ce zemlje. Tridesetosmogodišnja pravnica ujedno je i druga žena na toj dužnosti, i to nakon Atifete Jahjage — čiji je mandat trajao od 2011. do 2016. godine.

Za Osmani je 4. aprila glasalo 71 od ukupno 82 zastupnika/ca prisutnih na zasjedanju Skupštine Kosova, koja broji 120 zastupničkih mjesta. Na prethodno održanim vanrednim parlamentarnim izborima predsjednica je osvojila najveći broj glasova od svih kandidata/kinja u historiji Kosova: 300 756 pojedinačnih glasova.

Taj rezultat je za preko 100 000 glasova veći od prethodnog rekorda, koji je 2019. godine s osvojenih 183 868 glasova postavio Albin Kurti. Radi konteksta vrijedi spomenuti i to da je Osmani na prošlim izborima lično dobila više glasova nego PDK i LDK zajedno.

Pored predsjedništva, rekordna stopa zastupljenosti rodova zabilježena je i u Skupštini. Tako će prvi put više od jedne trećine od ukupno 120 zastupnika/ca biti žene, tj. njih ukupno 43.

Ukupno 35 novih zastupnica izabrano je bez pribjegavanja rodnoj kvoti od 30%, što je također rekord. Ipak, mimo spomenutih uspjeha političarki, političke stranke i dalje žele poštivati Zakon o ravnopravnosti spolova, koji nalaže jednaku zastupljenost rodova na izbornim listama. Usto se kabinet nove vlade sastoji od 30% žena te je tako zastupljenost rodova i u izvršnoj vlasti veća u odnosu na sve prethodne sazive vlade.

D: Besnik, zašto je zastupljenost rodova u politici važna? Šta to znači za rodnu ravnopravnost?

K2.0

BP: Zastupljenost rodova u politici predstavlja korak naprijed ka ispunjenju norme ravnopravnosti u političkom zastupanju i drugim oblastima života. Mislim da je izraz koji se inače koristi — “zagrebali smo stakleni plafon” — na mjestu, jer zaista jesmo samo zagrebali plafon. Nismo ga razbili i daleko smo od stadija u kojem ćemo — a posebno s obzirom na stanje na Kosovu — imati rodnu ravnopravnost u svim društvenim sferama. Zastupljenost žena u novom sazivu Skupštine Kosova oborila je rekorde i predstavlja pomak u borbi za zastupljenost rodova, a naročito za zastupljenost žena u zakonodavstvu.

Ipak, u isto vrijeme bi na to trebalo gledati tek kao na početak širih napora usmjerenih na ostvarivanje zastupljenosti rodova, barem u politici, ali i na suzbijanje neravnopravnosti u drugim društvenim sferama. Želio bih spomenuti, recimo, kako — ako pogledate statističke podatke vezane za tržište rada — ne samo da je nezaposlenost izraženija kod žena nego kod muškaraca, već je i izuzetno nisko i učešće žena u radnoj snazi. Otprilike 78 ili 79 posto radno sposobnih žena ne učestvuje u radnoj snazi, što su poražavajuće brojke. U Evropi ne postoji niti jedan takav primjer koji bismo mogli iskoristiti za poređenje — odn. ne postoji niti jedna zemlja u kojoj toliko malo žena učestvuje u formalnom sektoru privrede. To je, naprimjer, samo jedan od problema koji bi trebalo da budu riješeni i koji bi mogli biti riješeni kroz političku zastupljenost žena — u tom smislu da će se one potom uhvatiti ukoštac s preprekama koje onemogućavaju, recimo, ravnopravno učešće žena u radnoj snazi. To je samo primjer.

BL: Na ovo se i ja mogu nadovezati. Besnik je između ostalog spomenuo poražavajuće podatke kada je riječ o broju žena koje učestvuju u radnoj snazi. Mislim da su očekivanja — i politička i društvena — sljedeća: čim je zastupljenost žena u organima odlučivanja veća, očekuje se da bi to moglo iznjedrili politike u okviru kojih će se uzeti u obzir problemi žena i sve one prepreke s kojima se suočavaju. Mislim da smo sada u takvoj situaciji — kako smo zagrebali stakleni plafon — da će se ta očekivanja povećati.

Neće se svaka žena koja bude izabrana za zastupnicu u Skupštini, postala članica Vlade ili imenovana za ministricu nužno posvetiti rodnoj ravnopravnosti ili politikama zasnovanim na rodnoj ravnopravnosti. Međutim, smatram da na Kosovu — a posebno kada govorimo o feminističkim aktivistima/cama i mlađim generacijama — u ovom pogledu ima izvjesnih očekivanja. Naročito smo na proteklim izborima održanim u februaru vidjeli mnogo intenzivniju kampanju u sklopu koje se na glasače/ice apelovalo da glasaju za žene. Mislim da je svaka društvena akcija utjecala na rezultate izbora, a to je bilo posebno izraženo ove godine, to da se apelovalo i da je na kraju izabran veliki broj žena. Tek ustvari treba da vidimo u kojoj mjeri će vlasti općenito uzeti u razmatranje i izrađivati politike koje obuhvataju potrebe žena. Pritom su “žene” velika skupina i moramo raščlaniti ono na što mislimo, jer žene nisu neka poopćena grupa ljudi sa sličnim problemima. Naime, u razmatranje moramo uzeti rasu, dob, društveni i ekonomski položaj itd. Nadam se da će nova vlast raščlaniti te kategorije.

D: Osim činjenice da su građani/ke izabrali do sada najveći broj skupštinskih zastupnica, ono što je veoma interesantno jeste to da je na izborima zabilježena i velika izlaznost žena. Nisam pronašla neke službene podatke, ali svi u prvom redu znamo da je najveći postotak žena glasao za VV — oko 60% njihovih glasača/ica činile su žene. Prisjetimo se i rezultata istraživanja koje

K2.0

je 2014. godine proveo Kosovski centar za rodne studije, a koje je imalo za cilj da se kroz odgovore više stotina ispitanica analizira kako žene na Kosovu glasaju kao i koje probleme i teme uzimaju u obzir pri glasanju — preko polovine njih se izjasnilo da rodna pitanja nisu ključna pitanja koja uzimaju u obzir pri glasanju. Tri su glavne teme koje su do sada bile veoma važne — uvijek se nekako vraćamo na parlamentarne izbore održane 2014. godine — a to su: privreda i privredni razvoj, suzbijanje siromaštva i... Ako se dobro sjećam istraživanja, mislim da je treća tema dijalog sa Srbijom.

Treća tema je bila praktično nevidljiva u toku protekle predizborne kampanje, tako da ne vjerujem da je to bilo jedno od glavnih pitanja koje su žene uzimale u razmatranje prilikom glasanja, a posebno ne one koje su glasale za VV. Uporedimo li te trendove i načine glasanja, u dosadašnjem toku godine nije obavljena niti jedna analiza ili studija posvećena pitanjima koja su navela žene da glasaju za određenu stranku. Ipak, ako pogledamo to kako se glasalo za VV i sve ono što je ta stranka akcentirala u toku kampanje, sve ono za što se zalagala, šta mislite koje su primarne teme koje su nagnale žene na Kosovu da u tolikom broju glasaju za VV, a posebno u odnosu na 2014. godinu?

BP: Kako nisu provedene odgovarajuće ankete, teško je znati koja pitanja su privukla glasove žena. To si i ti spomenula, Dafina — postoji dokumentacija, ali nije kompletirana. Naime, neke od izlaznih anketa pokazale su da su žene masovno glasale za VV, a to... Makar na osnovu rezultata nekih od tih izlaznih anketa, pri čemu treba imati na umu to da su različite i da nije obavljena temeljitija studija — dakle, na osnovu podataka koje imamo na raspolaganju — žene su u bloku glasale drugačije u odnosu na muškarce, što znači da su više glasova dale VV-u nego svim ostalim strankama. To je veoma zanimljiva pojava zato što imamo neku vrstu promjene, možda ne u vidu stvaranja pokreta ili organizacije, ali da u vidu formacije izbornog bloka, potencijalne formacije izbornog bloka koji je glasao nezavisnije od muškaraca ili članova/ica porodice. Znači, na Kosovu već tradicionalno svjedočimo trendu porodičnog glasanja: kako glasa glava kuće, starješina, otac, tako glasa i cijela porodica. Ovaj put se taj obrazac donekle razbio, i to tako da je primijećen izvjesni oblik autonomije u glasanju i da nije bilo pukog porodičog glasanja koje diktira muška glava kuće.

S druge strane, šta je dovelo do takvog glasanja zanimljivo je pitanje na koje opet nemamo odgovor. Ne znamo šta je glasove žena usmjerilo ka VV-u. Razlog jednostavno može biti činjenica da su na izornoj listi imali više kandidatkinja i da je to utjecalo na ishod glasanja. Osim toga što je na njoj prosto bilo žena, na toj listi je bilo onih žena koje su javne ličnosti, a ne samo simboli, pokaznice, ljudi koji su stavljeni na spisak samo zato što imaju ženska imena. Dakle, bilo je žena koje imaju vlastiti glas i koje su javne ličnosti — i one su osnažile glas žena u politici na način koji je nov za političku scenu Kosova. To može biti jedan razlog. Moguće je i to da još jedan razlog ima veze s istraživanjem iz 2014. godine, a to je interes za ekonomska pitanja. Na prvi pogled bi moglo djelovati da je to jednostavno odraz većih trendova jer je ekonomija opći problem na Kosovu, i to zato što je stopa nezaposlenosti ogromna, plate niske, obrazovanje na nezadovoljavajućem nivou itd. Sve to utječe na žene uzmemo li u obzir činjenicu da one na svojoj koži intenzivnije osjete negativne posljedice ekonomije nego muškarci. Žene su ekonomski opterećenije nego muškarci, što se vidi iz brojki koje se odnose

K2.0

na neaktivnost, iz činjenice da mnoge žene nisu zaposlene u formalnom sektoru — što ne znači da ne rade ništa, već da obavljaju one poslove orijentisane na preživljavanje, reprodukciju kod kuće, porodicu... Orijetisane na držanje svakodnevnog života pod kontrolom i uprkos aktualnom ekonomskom stanju. Navest ću još jedan podatak vezan za tržište rada: osvrnemo li se na neplaćeni rad, nekompensovani rad — i to ne samo na neplaćeni rad kod kuće, kao što je briga o djeci, starijima i domaćinstvu uopće, već i na ekonomski rad koji nije plaćen, kao što je rad na porodičnim poljoprivrednim gazdinstvima, rad u malim porodičnim preduzećima, rad na tržnicama i sl. — veći dio rada koji se u toj oblasti ne plaća obavljaju žene. Upravo žene rade na pijacama radi vlastite porodice, za što nisu plaćene, ali na taj način ipak daju svoj doprinos porodici. Ili pak rade na porodičnim poljoprivrednim gazdinstvima, čime također doprinose porodici, ali nisu plaćene. Općenito gledano, taj ekonomski teret teže pada na žene, a to znači da bi u sklopu napora usmjerenih na, recimo, privredu koja bilježi veću stopu zaposlenosti i veću stopu rasta trebalo da se borimo za to da se ekonomska dobra rasporede pravednije između žena i muškaraca. Jer, kada se sve sabere i oduzme, ekonomsko osnaživanje je osnova za svako drugo osnaživanje, barem u tom smislu što je povezano s političkim osnaživanjem, a u određenoj mjeri i s ličnim — što je također važno.

BL: I ovdje bih se nadovezala na ono što je rekao Besnik. Ja svakako smatram da su ekonomski problemi i prepreke bili jedan od faktora, mada nije provedeno istraživanje o tome šta je nagnalo žene da u rekordnom broju glasaju za VV. Sjećam se da su nakon izbora, kada su objavljene izlazne ankete, uslijedile brojne reakcije i da se o tome naširoko komentarisalo. Proverila sam — i to maloprije, čisto da se podsjetim — publikaciju UNDP-a, Izvještaj o pulsu javnosti, u kojem su prikazana mišljenja građana/ki na državnom nivou. Prema podacima iz prošlogodišnjeg Izvještaja, nezaposlenost mnogo više brine žene nego muškarce. Dakle, iako su žene i muškarci manje-više u jednakoj mjeri zabrinuti u vezi s pravcem u kojem se kreće privreda, nezaposlenost više brine žene.

Međutim, u isto vrijeme mislim da je važno staviti sve to u kontekst pandemije i razmotriti posljedice koje je pandemija ostavila na žene konkretno. Besnik se isto tako dotakao tereta izdržavanja porodice i drugih tereta proizašlih iz pandemije, a koji su privatni život umnogome otežali, pa tako i učešće žena u privredi — mnogo više nego učešće muškaraca. U nastavku izvještaja UNDP-a navodi se da su na pitanje u kojoj mjeri je pandemija utjecala na njihovo ekonomsko blagostanje žene odgovarale da je njihovo ekonomsko blagostanje pretrpjelo veće posljedice nego muškarci. Mislim da je i to bio jedan od faktora, jer je moguće da su mnoge žena koje su se opredijelile za VV uočile konkretne politike posvećene ekonomskom teretu ili nezaposlenosti s kojom su suočene. Međutim, u isto vrijeme mislim da je i širi politički kontekst bio jedan od faktora. Jer, ovo su bili treći skupštinski izbori od 2017. godine. Znamo kako je Vlada pala prošle, 2020. godine, a kada to stavimo u kontekst svakodnevnog života građana/ki, mislim da je to možda nešto što je također interesantno — da se potencijalno osvrnemo na to u kojoj mjeri su politička dešavanja utjecala na glasove žena, s obzirom na to da se više pričalo o krupnim političkim projektima nego o dobrobiti građana/ki. Mislim da tu ima nešto što bi trebalo dalje istražiti.

K2.0

D: Interesantno je osvrnuti se na imena triju glavnih osoba na listi VV-a, a to su Vjosa Osmani, Donika Gervalla i Vafije Krasniqi — tri žene koje zauzimaju prvih pet pozicija na listi. Osmani i Gervalla dolaze iz tradicionalne kosovske stranke, LDK. Redakcija K2.0 i brojni aktivisti/ce neprestano su kroz svoje tekstove dokumentovali koliko su muški članovi LDK gurali ustranu učesnice LDK-ovih foruma koje su se tokom 90-ih godina bavile aktivizmom, što su kasnije iskusile i političarke LDK. Naime, i Osmani i Gervalla često su se nalazile na meti seksističkih i mizoginih ispada članova LDK. S druge strane je Vafije Krasniqi, koja je preživjela seksualni napad u ratu i koja ustvari predstavlja hiljade žena i muškaraca koji su kontinuirano stigmatizovani, pri čemu ih se na nivou institucija često ušutkivalo, a ne pomagalo. Država im je tek 2018. — mnogo godina nakon rata — uređenim legalnim kanalima počela isplaćivati penziju za život.

Šta je podstaklo u prvom redu te tri žene, ali i mnoge druge zastupnice, da na ovaj način preispitaju ratni narativ u pogledu rata, mladih i izgradnje države?

BL: Mislim da ima potencijala — barem ja to tako vidim... Mislim i nadam se da će to usloviti razgovor, društveni razgovor o ratu koji je inkluzivniji, a potencijalno i izradu određenih politika koje idu u tom pravcu. Jer, generalno smatram da ratni narativ već duže vrijeme kontrolišu pojedine političke grupe koje nad njim drže monopol. Prema nekolicini tih narativa, ako niste bili borac i ako se niste uklapali u zadanu sliku, ili ako niste bili član određene političke grupe, manje-više vam je uskraćivan status nekoga ko ima iskustva iz rata slična onima koje imaju drugi. Ukoliko se niste uklapali u taj glavni narativ, onda je veoma malo ljudi govorilo o tome kako je rat utjecao na druge, na druge društvene skupine. Napimjer, mislim da to možemo vidjeti na primjeru bivše predsjednice Jahjage. Gro njenog političkog programa u svojstvu predsjednice odnosio se na žene koje su preživjele seksualni napad u ratu. Mislim da je u tom pogledu bila veoma glasna, što je bilo izuzetno važno zato što nije bila samo predstavnica, već glas institucija. Neke od najznačajnijih izmjena zakona usvojene su upravo tokom njenog mandata. Prema tome, svjesna sam toga kako zastupljenost žena može utjecati na institucije i kako može utjecati na razmatranje nekih tema ili narativa koji su inače gurnuti na margine, tako da se nadam da će — i mimo samo tri navedene žene — društvo reagovati i da će se zahtijevati da ratni narativi budu inkluzivniji. I mislim da to vidimo kod mlađih generacija koje možda i nemaju lična iskustva, kod osoba koje su bile veoma mlade i koje nemaju priče, ili ih se ne sjećaju — oni sve ovo posmatraju kroz prizmu našeg istraživanja prošlosti, zato što žele što sveobuhvatnije razumijevanje prošlosti kako bi formirali način na koji vide sebe i naš današnji položaj kao države. Mislim da u tom pravcu ima pomaka i nadam se da će veća zastupljenost žena u politici usloviti intenziviranje napora u pravcu stvaranja dokumentacije i otvaranja dijaloga — dijaloga na nivou društva — o tome kako je rat utjecao na koga, recimo, na koje načine, i koje su to priče koje moramo čuvati u sjećanju i dokumentovati.

D: Vratimo se ipak na Osmani i Gervallu. Obje su se na političkoj sceni etablirale kao članice stranke desnog centra, a uprkos tome što su izašle iz LDK, stvorile vlastitu listu i pridružile se VV-u, i dalje se izjašnjavaju kao političarke desnog centra. U tom kontekstu, stranke desnice su tipično konzervativne i podržavaju tradicionalne uloge žene, kao i tradicionalne porodične

K2.0

strukture. Ima li prostora za istinsku artikulaciju feminizma od strane žene koja je osvojila najviše glasova i koja obnaša drugu najvažniju funkciju u državi?

BP: Cijela situacija je mnogo složenija nego što se čini na prvu loptu. Kada kažemo da je Osmani članica desničarske, konzervativne ili stranke desnog centra, šta to znači u feminističkom smislu? Prvo bih krenuo od činjenice koju smo već spomenuli, a tiče se dokumentovanja, recimo, ekskluzije i marginalizacije žena u LDK od 90-ih pa naovamo. Međutim, treba naglasiti da to nije karakteristično samo za LDK, što znači da patrijarhat kao fenomen nije ograničen samo na porodične veze ili dom, već se očituje i u cijeloj javnoj sferi, pa čak i u političkim organizacijama, u biznisu, na radnim mjestima itd. Dakle, to je fenomen s kojim se vjerovatno susrela i Vjosa Osmani. Oni koji su pratili sve one promjene unutar LDK, koji su pratili način na koji je Osmani tretirana kao ličnost — kao veoma popularno lice ove stranke — pri čemu ju je stranka na kraju dokrajica marginalizovala i isključila... To pokazuje da je cijela situacija mnogo složenija od toga da bi se za Osmani moglo reći da je konzervativna desničarka, zbog čega je njen stav specifičan. Jer, kao žena u politici, vidjela je — mnogo bolje od mene — šta znači biti žena s nezavisnim političkim mišljenjem, bez obzira na to kakva stajališta imala, šta znači imati vlastiti glas i biti neka vrsta opasnosti za muškarce, i šta znači biti ličnost koju bi trebalo podcjenjivati ili marginalizovati.

Mislim da je činjenica da je Osmani premostila ovu prepreku i stupila na dužnost predsjednice dovoljan pokazatelj da je njen lični pokušaj da nešto postigne na političkom planu bio uspješan. U kojoj mjeri će to pretočiti u rodni aktivizam, ostaje da vidimo. Nadam se da će na dužnosti predsjednice iskoristiti svoje iskustvo u politici i pretvoriti ga u stavove i politike usmjerene na suzbijanje navedene nepravde i prakse, prakse od kojih društvo u krajnjoj liniji nema koristi zato što uništavaju politički, intelektualni i društveni potencijal koji je marginalizovan, gurnut u stranu jer ga posjeduje žena i jer samim time nije vrijedan — ili zbog toga što se ne smatra jednakim. Ta logika mora biti dokinuta, a očituje se u mnogim sferama i nije ograničena samo na stranku, porodicu ili konkretan odnos. Kao takvu je ni ne smatram preprekom nekome iz desno ili lijevo orijentisane stranke — jer su ovi problemi širi u odnosu na naše tradicionalno shvatanje ideologija.

D: Brojni lijevi feministi/ce i dalje osipaju paljbu po liberalnom feminizmu, koji obilježavaju zastupanje i rodna pravda u političkoj i ekonomskoj zastupljenosti unutar postojećih struktura moći i ekonomskog uređenja. Ti lijevi feministi/ce neprestano stavljaju naglasak na to da nije dovoljno jednostavno brojati žene na visokim funkcijama u državi, već da su nam potrebne istinske feminističke liderke. Imamo li istinske feminističke političarke na Kosovu?

BP: Pa, nije da nemamo feministički izražaj na Kosovu. Međutim, ne znam koliko za njega ima prostora u oblasti politike općenito. Mislim da si upravo kada kažeš da je u određenoj mjeri feminizam koji je prisutan u oblasti politike na Kosovu donekle ograničen po pitanju zastupljenosti, što često stvara prepreke u rješavanju dubljih, strukturnih problema, recimo. Prema tome, to je izazov koji možda ima veze sa zastupljenošću žena u Skupštini, ali i s činjenicom da nije formiran pokret koji ima širi utjecaj u pogledu rješavanja strukturnih problema žena niti u pogledu rješavanja problema u oblasti socijalne pravde općenito. Jer, u konačnici,

K2.0

pitanje feminizma je pitanje socijalne pravde općenito — to nije samo pitanje žena. Nadalje, postoji mogućnost da će se ovaj politički feministički pokret malo i radikalizovati. Teško je predvidjeti u kojoj mjeri će se to dogoditi, ali mislim da je važno ne ograničavati shvatanje liberalnog feminizma na to da kažemo: “Dobro, evo, dvije žene smo postavili tamo, tri ovdje, tako da je sve uredu.” Jer, u tom slučaju će problemi koje smo spomenuli ostati neriješeni.

BL: Možda bih se mogla nadovezati. Ovo sam i maloprije rekla: mislim da se od nove vlade u neku ruku očekuje da bude progresivnija, a posebno kada je riječ o socijalnoj pravdi, ekonomiji, marginalizovanim skupinama u društvu itd. Ipak, tek treba da vidimo... Pod time mislim na mnoge politike koje nisu nužno vezane samo za kontekst feminizma, već i na druge politike koje tek treba da vidimo. Osvrnemo li se ponovo na neke stvari — recimo, na početku smo spomenuli slabo učešće žena na tržištu rada — moramo razmotriti i to da li će biti takvih politika o kojima će se raspravljati ne samo u Skupštini, nego i u Vladi, a pri čemu će se uzimati u obzir problemi žena... Zatim moramo razmotriti to da li će se pridati pažnja neplaćenom radu koji žene obavljaju kod kuće, uključujući brigu o porodici, a sve su to faktori koji otežavaju njihovo učešće na tržištu rada... Zatim, paralelno tome, kako različite mjere utječu na žene u kontekstu pandemije... Ako zatvorite vrtiće i škole, žene će u krugu porodice pretrpjeti mnogo veće posljedice nego muškarci. Da li će te poteškoće biti uzete u razmatranje pri izradi politika? I nadalje, naravno, da li će se uzimati u obzir to kako sve navedeno utječe na žene iz različitih zajednica, žene različitih društveno-ekonomskih profila... Na osnovu politika koje će biti izrađivane od sada pa nadalje moći ćemo bolje procijeniti koliko u njima ima feminističkog pristupa.

D: Čekamo da Vlada izradi detaljniji plan o rješavanju problema rodne neravnopravnosti, ali neki od prioriteta koji su određeni u protekloj predizbornoj kampanji obuhvatali su povećanje broja javnih vrtića i zajedničko korištenje očinskog i majčinskog odsustva, što su pozdravili borci/kinje za prava žena. Naredna politika koju je spomenuo VV odnosila se na finansijsku pomoć u iznosu od 250 eura namijenjenu nezaposlenim porodiljama — s tim da ju je nekolicina aktivista/ica kritikovala uz obrazloženje da takva politika žene samo dodatno podstrekuje da se zatvore u kuće i da njihovu ulogu svodi na ulogu majke. Pritom žene ne bi dobile nikakvu konkretnu pomoć, nikakvu prateću politiku vezanu za njihovo zapošljavanje. Da li nova vlada nudi neku drugačiju viziju rodne pravde?

BP: Mislim da si upravu. Sve te politike se moraju dalje konkretizovati. Izuzetno je pozitivno to što se one uopće spominju — otvaranje vrtića, očinsko i majčinsko odsustvo, pomoć porodiljama itd. Takve politike su učinkovite, što je dokazano u istraživanjima provedenim i u drugim zemljama. To su programi koji najviše utječu na žene i koji bi ih mogli podstaknuti da se uključe u radnu snagu tako što će ih rasteretiti u sferi brige o djeci, što je teret koji više pada na žene nego na muškarce. Dakle, te politike se moraju konkretizovati, ali činjenica da se uopće spominju itekako je pozitivna. To su otvorena pitanja i neće biti tako brzo maknuta sa stola, tako da se nadam da će se vlasti pozabaviti njima i da će se pripadajuće odredbe implementirati barem u narednim godinama, ako ne i mjesecima.

K2.0

BL: U tom pogledu se nadam da nećemo svjedočiti samo mjerama ili reakcijama usmjerenim na održavanje postojećeg sistema. Iskreno se nadam da se neće samo izdvajati finansijska pomoć za porodilje, već i da će se preduzimati suštinski koraci koji će na duže staze riješiti postojeće probleme neravnopravnosti i nepravde. Da, slažem se da je sve ono što smo vidjeli dobro, i dobro je da se te stvari spominju i rješavaju, kao i da se odvija proces imenovanja problema — nazivanja problema pravim imenima. Jer, ako nešto ne postoji u našem jeziku — poput očinskog odsustva — smatrat ćemo da to ne postoji ni kao društvena praksa. Veoma je pozitivno to što sve češće upotrebljavamo koncept očinskog odsustva, zato što postoji mogućnost da će se to pretvoriti u društveno djelovanje, a zatim u konkretne politike. Ipak, svakako se moramo dobro potruditi da probleme neravnopravnosti i nepravde sasijechemo u korijenu i da postignemo dugoročne političke i socijalne promjene.

BP: Mislim da — samo da dodam i ovo — da je Besa upravu kada kaže da se te politike moraju pažljivo izrađivati kako ne bi imale za posljedicu da, recimo, samo učvršćuju postojeće odnose u porodici, u okviru kojih se od žena očekuje da se brinu o djeci. Naprimjer, recimo da ženi omogućimo finansijsku pomoć kako bi mogla ostati kod kuće dok muškarac radi. To je neka vrsta — iako je to u biti pomoć — produbljivanja tradicionalnih odnosa. Međutim, ukoliko je riječ o programima kao što su vrtići... To su dobri primjeri u kojima žena neće biti jedina osoba odgovorna za dijete, već će imati mogućnost da radi dok se u međuvremenu neko drugi brine o djetetu. Te intervencije proizašle iz društvenih politika trebalo bi da posjeduju neku vrstu elementa emancipacije, a ne samo da prosto pomažu ili da idu ka tome da učvršćuju postojeće strukture.

D: Besnik, Besa, hvala vam mnogo na gostovanju u današnjoj epizodi Konteksta K2.0!

BP: Hvala tebi, bilo mi je zadovoljstvo!

Izjava o ograničenju odgovornosti

Ovaj podkast je pripremljen u okviru projekta "Human Rightivism", koji finansira Švedska agencija za međunarodni razvoj i saradnju (SIDA), a preko svog programa "Human Rightivism" realizuje Fond za razvoj zajednice. Stavovi izneseni u podkastu nužno ne odražavaju stavove Švedske agencije za međunarodni razvoj i saradnju.